

Het bezwaar tegen gemechaniseerden arbeid is, dat de persoonlijke factor daarbij niet tot uiting kan worden gebracht. De werkelijkheid van ons leven openbaart zich in onzen arbeid, heeft iemand ergens gezegd. Het beste wat de mensch heeft, wil hij neerleggen in zijn arbeid. De arbeid behoort te eischen de volledige overgave, ook in den werkmán, van al zijn energie en van zijn persoonlijke aardheid, aan het werk. En dat wordt meer en meer, zoo wordt dan gezegd, onmogelijk. Ik geloof, dat dat verkeerd is uitgedrukt. Veel meer is het m.i. zóó, dat zulks *nog steeds niet* mogelijk is, en dat ook de moderne arbeid dit ideaal van menschelijken arbeid niet heeft kunnen brengen.

Wij zullen hebben te aanvaarden, dat de menschelijke arbeid niet kan toekomen aan een evenwicht tusschen het mechanische, wetmatige deel en het persoonlijke subjectieve deel. Het leven is door de zonde gebroken, en als de werkelijkheid van ons leven zich in den arbeid openbaart, is ook onze arbeid gebroken. Het eenige wat wij kunnen opmerken is, dat wij er niet op zijn vooruitgegaan wat de benadering van het arbeidsideaal aangaat. Althans zoolang wij zien naar het arbeidsproces zelf. Slechts is zeer eenzijdige lichamelijke arbeid vervangen door zeer eenzijdige geestelijke arbeid.

Maar in een ander opzicht zijn wij wel degelijk achteruit gegaan. Denken wij aan het bekende verhaal van de twee steenenbikkers. De eene zeide, in antwoord op een vraag van een voorbijganger, wat hij toch eigenlijk deed: „ik bik steenen”, maar de andere antwoordde: „ik bouw mede aan een kathedraal”. Welnu, ik geloof, dat er nog maar weinig dergelijke kathedraalbouwers in onze fabrieken gevonden worden. De zekerheid, dat men zich kan *geven*, hoe dan ook, zij het in den meest gerationaliseerden arbeid, aan een grootsch werk, aan een werk, waarvan het groote nut aanstonds kan worden gezien, schept een blij evenwicht in het leven van den arbeider. Men kan dat in het klein ook in den tegenwoordigen tijd nog wel waarnemen. Het zwaartepunt van het vraagstuk ligt dan m.i. ook niet in de arbeidsmethode, maar in het ontbreken van de zekerheid, dat wij in de goede richting gaan. Of liever in de zekerheid, dat wij in de verkeerde richting gaan. Dat geen reële behoeften worden bevredigd, en de arbeid ten kwade werkt.

Het is wel tragisch, dat al de genoemde bezwaren van den arbeid steeds het meest drukken op den eenvoudigen arbeider, al gevoelt ieder werker er iets van. In de vorige eeuw kon een arbeider zich moeilijk zetten tot geestelijken arbeid na volbrachte dagtaak, doordien hij lichamelijk te veel afgemat was tengevolge der heerschende arbeidsmethoden. Nu wordt dat evenzeer bemoeilijkt. Want de aard van de tegenwoordige gemechaniseerde arbeidsmethoden brengt met zich, dat de aandacht den geheelen dag scherp gericht is op één punt, en de uiterste oplettendheid geëischt wordt.

Door het karakter van den arbeid wordt steeds het karakter van